

Piotr Stępiak

Postępowanie z osobami stwarzającymi szczególne zagrożenie w aspekcie porównawczym polsko-francuskim

Treatment of the persons posing a special threat in a comparative Polish-French aspect

The article is devoted to the comparison of French solutions dealing with treatment of people who pose a particular threat, with the Polish Act of 22 November 2013 on treatment of people with mental disorders posing a threat to life, health or sexual freedom of others. This Act permits the social isolation of the perpetrators of the most serious crimes by placing them in closed facilities. The Author discusses French security measures, particularly the retention safety which is applied to prisoners sentenced to imprisonment after serving the sentence. The Author indicates its controversy and debate on the issue of constitutionality. In this context, he critically evaluates solutions of Polish Act.

In conclusion the Author proposes a number of amendments to this act. The most important proposed amendments include: the limiting the period of inclusion in the National Centre of the Prevention of Dissocial Behavior and cover preventive supervision, the possibility of alternative application both of these measures, reduce the measures to the most serious crimes, moreover, the introduction of electronic monitoring and treatment of the person who causes danger with preventive supervision.

Artykuł jest poświęcony porównaniu francuskich rozwiązań w zakresie postępowania z osobami stwarzającymi szczególne zagrożenie z polską ustawą z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób. Ma ona zezwalać na odizolowywanie

od społeczeństwa sprawców najcięższych przestępstw poprzez umieszczenie ich w ośrodkach zamkniętych. Autor omawia francuskie środki bezpieczeństwa, zwłaszcza zaś zatrzymanie dla bezpieczeństwa stosowane wobec skazanych na karę pozbawienia wolności po odbyciu tej kary. Wskazuje na ich kontrowersyjność oraz debatę wokół problemu konstytucyjności. W tym kontekście ocenia krytycznie rozwiązania ustawy polskiej.

W zakończeniu autor proponuje szereg poprawek do tej ustawy. Najważniejsze to limitowanie okresu umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie oraz objęcia nadzorem prewencyjnym, możliwość alternatywnego stosowania obu tych środków, ograniczenia ich do najcięższych zbrodni, nadto wprowadzenie monitoringu elektronicznego oraz leczenia osoby stwarzającej zagrożenie przy nadzorze prewencyjnym.

Key words: execution of imprisonment, convict dangerous, social security, sexual offender, repeated isolation, isolated centre.

Słowa kluczowe: wykonanie kary pozbawienia wolności, bezpieczeństwo społeczne, przestępca seksualny, ośrodek odosobnienia, ponowna izolacja.

W dniu 23 stycznia 2014 r. weszła w życie ustawa z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹. Ma ona zezwalać na odizolowywanie od społeczeństwa sprawców najcięższych przestępstw poprzez umieszczenie ich w ośrodkach zamkniętych.

Do 6 lutego 2015 r., w trybie tej ustawy do sądów w całej Polsce dyrektorzy zakładów karnych skierowali 26 wniosków o umieszczenie takich osób w ośrodkach zamkniętych. W ich ocenie bowiem nie powinni przebywać na wolności, pomimo że kara pozbawienia wolności została wykonana w całości. Z tej liczby dwa wnioski sąd odrzucił, sześć postępowań zawieszono. W czterech przypadkach sąd postanowił nie stosować żadnego ze środków przewidzianych przez ustawę. W dalszych pięciu – zamiast ponownego umieszczenia w warunkach izolacji zdecydowano o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego. Tylko 9 osób za zgodą sądu bezpośrednio

---

¹ Dz. U. z 2014 r., poz. 24.

po opuszczeniu zakładu karnego umieszczono w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym w Gostyninie². Jak zatem widać, aplikacja tej ustawy w praktyce jest bardzo ograniczona. Na szczęście!

Jest to bowiem ustawa rządowa, przygotowana dość pośpiesznie, toteż zarówno sama jej idea, jak i konkretne rozwiązania od początku wzbudzają bardzo poważne kontrowersje. Szczególnie krytykuje się wprowadzenie możliwości stosowania środków *quasi* penalnych w trybie postępowania cywilnego. Uwidacznia się w tym hipokryzja ustawodawcy, który zastosował takie rozwiązanie wobec negatywnych opinii ekspertów co do konstytucyjności ponownego umieszczenia przestępcy w zakładzie zamkniętym po wykonaniu kary pozbawienia wolności, jak również możliwości wprowadzenia tego rodzaju środka zabezpieczającego do kodeksu karnego. W efekcie, chociaż prezydent Rzeczypospolitej Polskiej podpisał ją w dniu 13 grudnia 2013 r., jednocześnie skierował wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o uznanie jej zgodności z Konstytucją. Chodzi o rozstrzygnięcie dwóch podstawowych kwestii.

Po pierwsze, czy ważniejsza jest konstytucyjna wartość zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa, czy też gwarancja wolności jednostki. Po drugie, czy dopuszczalne jest umieszczenie sprawcy przestępstwa w zakładzie zamkniętym po odbyciu przez niego kary pozbawienia wolności, bowiem może to być traktowane jako ukaranie po raz drugi za ten sam czyn.

Czekając zatem na orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w tej sprawie, spróbujmy porównać rozwiązania przyjęte w polskiej ustawie z rozwiązaniami przyjętymi w innych krajach. Ponieważ najlepiej są mi znane rozwiązania francuskie, w artykule tym chciałbym skoncentrować się właśnie na nich.

Za porównaniem rozwiązań francuskich z polskimi przemawia wiele względów. Oba kraje należą do tego samego kręgu kulturowego państw europejskich, przyjęły wspólny, europejski system wartości, wywiedziony z wartości chrześcijańskich. Wywarło to decydujący wpływ na obecny kształt ich państwowości, a także systemów politycznych oraz społeczno-ekonomicznych, które są zbliżone. Francja jest krajem założycielskim Unii Europejskiej, Polska przystąpiła do niej w roku 2004. Członkostwo w Unii może doprowadzić w dalszej perspektywie do upodobnienia

---

² Statystyka Ministerstwa Sprawiedliwości; adres internetowy strony : <http://bip.ms.gov.pl/>; dostęp w dniu 5 lutego 2015 r.

się ich systemów prawa karnego, tym bardziej, że należą one do tego samego systemu prawnego, tj. germańsko-romańskiego³.

Francja i Polska mają wiele podobnych problemów społecznych, jak również problemów związanych z zagrożeniem przestępczością gwałtowną oraz seksualną. Te ostatnie we Francji są jednak znacznie poważniejsze. W roku 2013 policja francuska stwierdziła 14 875 przypadków molestowania seksualnego (w 66% przypadków ofiarami byli nieletni). Wcześniej w latach 2000-2012 odnotowała średnio ok. 10 000 takich czynów rocznie. W Polsce liczba przestępstw seksualnych stwierdzonych w tym okresie przez policję była zdecydowanie niższa. W roku 2005 dokonano ich 4798, zaś w roku 2012 – 5871. Samych zgwałceń polska policja stwierdziła zdecydowanie mniej niż francuska (odpowiednio w roku 2012 – 1549, a więc około 6,7 razy mniej). Można zatem ocenić, że przestępczość tego rodzaju jest w Polsce zdecydowanie mniejsza⁴.

Najpoważniejszym jednak zagrożeniem dla bezpieczeństwa i porządku publicznego we Francji stał się w ostatnich latach terroryzm. Jak wynika z danych Europolu, w 2012 r. na obszarze Unii Europejskiej dokonano ogółem 521 zamachów terrorystycznych, z których połowa była dziełem separatystów korsykańskich, a także ekstremistów islamskich⁵. Znaczną część tych zamachów miała miejsce we Francji. Szczególnie dramatycznym wydarzeniem było rozstrzelanie przez tych ostatnich w styczniu 2015 r. redaktorów paryskiego pisma satyrycznego „Hebdo Charlie”. Dodać należy, że w końcu 2013 r. we francuskich zakładach karnych było osadzonych blisko 700 terrorystów⁶. W oparciu o te dane można stwierdzić, że problem terroryzmu w Polsce jest marginalny.

Ważną przesłanką dla porównania prawa francuskiego z polskim jest bardzo duży dorobek tego pierwszego w dziedzinie kar oraz tzw. środków bezpieczeństwa (*mesures de sureté*), związanych z izolowaniem przestępcy⁷. W konstruowaniu tych ostatnich ma ono długą tradycję.

---

³ W konsekwencji tego, różnice w redakcji norm i poszczególnych instytucji prawnych mogą być łączywane i kompensowane we wspólnej dyskusji prawniczej. Na ten aspekt rozwojowy prawa Unii Europejskiej zwraca uwagę m.in. D. Lasok. Por. tego autora: *Zarys prawa Unii Europejskiej*, Toruń 1995, s. 161-198.

⁴ Por.: *Criminalité et delinquance constatees en France. Annee 2008-2013*. Direction Centrale de la Police Judiciaire; Statystyka Komendy Głównej Policji. *Przestępstwa stwierdzone, podejrzani, wykrywalność*. Strona internetowa: <http://www.policja.pl/portal/pol/3/1/>; dostęp w dniu 12 kwietnia 2014 r.

⁵ Statystyki Europolu. Adres strony internetowej: www.Unia.europa.eu; dostęp w dniu 7 stycznia 2014 r.

⁶ *Les chiffres – clefs de la justice penale*. Administration Penitentiaire, Paris 2013.

⁷ Nauka o karze stanowi we Francji dominujący dział prawa karnego materialnego. Kara jest także najbardziej rozbudowaną dziedziną kodeksu karnego.

Niektóre z nich traktuje jako kary, co różni jego rozwiązania od polskich rozwiązań w zakresie środków zabezpieczających.

Przechodząc zatem do próby porównania niektórych rozwiązań francuskich z polskimi w zakresie środków stosowanych wobec osób stwarzających szczególne zagrożenie, należy podać, że jednymi z nich są właśnie środki bezpieczeństwa (*mesures de sureté*). W *Code Penal* z 1992 r. jednak nie usystematyzowano ich. Nie zawiera on więc jednolitego ich katalogu, pomimo że próby w tym zakresie podejmowano od roku 1934 podczas prac nad różnymi projektami tego kodeksu⁸.

W tej sytuacji systematyki tych środków próbuje dokonać doktryna. Jak się wydaje, dla dalszych rozważań w tym artykule, najbardziej przydatny podział środków bezpieczeństwa proponują G. Bouloc i H. Matsopoulou⁹. Według nich, biorąc pod uwagę kryterium znaczenia prawnego, można je ująć w 4 następujących grupach:

1. Środki „czyste”, tj. środki same w sobie, i w takim charakterze stosowane (*mesures du surete officiellement reconnues et appliqué comme telles*). Najstarszy przykład takich środków stanowią środki reedukacyjne stosowane wobec nieletnich¹⁰, a także wobec alkoholików, uznanych za niebezpiecznych¹¹, bądź też narkomanów¹². Tego rodzaju środkiem, chociaż o zupełnie innym przeznaczeniu, stało się obecnie tzw. zatrzymanie dla bezpieczeństwa (*retention de sureté*). Jego konstrukcja przypomina rozwiązania polskie, przyjęte w art. 95a *Kodeksu karnego*, zwłaszcza zaś ustawie z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

2. Środki o charakterze mieszanym, funkcjonujące pod nazwą kary (*mesures fonctionnant sous la denomination de peines*). Ogólnie rzecz biorąc, są to kary uzupełniające lub dodatkowe. Przykładem może tu być zakaz pobytu, odebranie prawa jazdy itp.

3. Środki administracyjne (*mesures de sureté fonctionnant sous un regime administratif*). W grupie tej można wskazać środki internowania

---

⁸ B. Bouloc, H. Matsopoulou, *Droit Penal general et procedure penale*, Paris 2009, s. 486.

⁹ G. Bouloc, H. Matsopoulou, op. cit., s. 482-483.

¹⁰ Por. *Ordonnance du 2 fevrier 1945 sur la delinquance juvenile*. Rozwiązania w nim przyjęte opisuję szeroko w pracy: *Środowisko otwarte jako alternatywa dla więzienia. Z doświadczeń francuskich*, Poznań 1997.

¹¹ Np. umieszczenie pod władzą sądową albo w ośrodku detoksykacyjnym.

¹² Środki stosowane na mocy ustawy z 31 grudnia 1970 r.

niebezpiecznych obłąkanych¹³, wydalenie z terytorium francuskiego¹⁴, oznaczenie w miejscu pobytu¹⁵, administracyjne zamknięcie zakładu publicznego, a także miejsc otwartych lub publicznych – wykorzystywanych do popełnienia przestępstw narkotykowych¹⁶.

4. Środki bezpieczeństwa stosowane w ramach zawieszenia z podaniem próbie oraz warunkowego zwolnienia (*mesures de sureté fonctionnant dans le cadre du sursis avec mise l'épreuve ou de la liberation conditionnelle*) oraz obserwacji społeczno-sądowej. Są to środki mające na celu zapobieżenie nowemu przestępstwu poprzez readaptację społeczną skazanego. Można je modyfikować w zależności od zmian jego stanu niebezpieczeństwa.

W dalszej części artykułu omawiać będę „czyste” środki bezpieczeństwa, wskazane w pkt. 1. Takimi środkami są nadzór nad bezpieczeństwem (*surveillance de sureté*), a zwłaszcza środek wielkiej mocy, tj. zatrzymanie dla bezpieczeństwa (*retention de sureté*).

Konieczność ich wprowadzenia do ustawodawstwa francuskiego pojawiła się w roku 2007. Podobnie jak w Polsce, impuls do tego dało nagłośnienie pojedynczych przypadków szczególnie groźnych przestępstw i przestępców seksualnych. Jednym z nich była tzw. sprawa pedofila Evrarda¹⁷. Był on multirecydywistą, który za gwałt na nieletnim został skazany na karę 10 lat pozbawienia wolności. Kara została wykonana w całości. W jej trakcie objęto go odpowiednim leczeniem, zaś po zwolnieniu z zakładu karnego oddano go pod dozór sądowy z obowiązkiem jego kontynuowania. Niestety nie zapobiegło to kolejnym gwałtom. Ponieważ zostały one nagłośnione przez środki masowego przekazu, rodziców jednej z nieletnich ofiar przyjął na rozmowę Prezydent Republiki. Polecił on ministrowi sprawiedliwości przygotowanie w trybie pilnym ustawy, mającej zapobiec podobnym zdarzeniom w przyszłości.

Ustawa ta, oznaczona numerem 2008-174 z 25 lutego 2008 r.¹⁸ wprowadziła do ustawodawstwa dwa środki „czyste”, tj. nadzór nad bezpieczeństwem (*surveillance de sureté*) oraz zatrzymanie dla bezpieczeństwa (*retention de sureté*). Stosuje się je wobec przestępców niebezpiecznych,

---

¹³ Loi du 30 juin 1838 oraz Loi du 27 juin 1990, art. 3213-7 Code de la Sante Publique.

¹⁴ Art. L 521 – 1 Code de l'entree et du sejour des etrangers et du droit d'asile.

¹⁵ Art. 281 Code de l'entree et du sejour des etrangers et du droit d'asile.

¹⁶ Art. 3422-1 du Code de la sante publique.

¹⁷ F. Desport i F. Le Gunehec, *Droit Penal General*, Paris 2009, s. 1099.

¹⁸ Loi n° 2008-1784 du 25 fevrier 2008 relative a la retention de surete et a la declaration d'irresponsabilite penale pour cause de trouble mental. „Journal Officiel de la Republique Francaise” du 26 fevrier 2008.

w tym zwłaszcza seksualnych. Pierwszy z tych środków, podobnie jak nadzór prewencyjny wprowadzony w Polsce ustawą z 22 listopada 2013 r., ma charakter wolnościowy, drugi, podobnie jak wskazane w tej ustawie umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym – izolacyjny.

Oba te środki, ustawa francuska, podobnie jak wskazana we wstępie polska ustawa z 22 listopada 2013 r., wprowadziła do prawa procesowego¹⁹, pomimo ich materialno-prawnego charakteru (art. 706–53–13 do 706–53–21 *Code de Procedure Penale*).²⁰ Podkreślmy jednak – karnego! Różni to zdecydowanie rozwiązania francuskie od polskich, które ekwiwalentne środki pozwalają stosować w trybie cywilnym. Ustawodawca francuski uniknął zatem hipokryzji ustawodawcy polskiego. Ten ostatni bowiem usunął kolizję rozwiązań wskazywanej wyżej ustawy z podstawowymi zasadami prawa karnego poprzez przeniesienie problematyki stosowania środków *quasi* karnych – i to o charakterze izolacyjnym – do postępowania cywilnego.

Tak więc, zgodnie z treścią art. 706–53–13 *Code de Procedure Penale*, zatrzymanie dla bezpieczeństwa polega na umieszczeniu skazanego w socio-medyczno-sądowym centrum bezpieczeństwa, w którym zostaje on objęty opieką lekarską, społeczną i psychologiczną. Jest to środek wykonywany po odbyciu kary. W tym aspekcie jest więc analogiczny jak umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym.

Warto podkreślić, że przy wprowadzaniu tego środka do ustawodawstwa, kierowano się przede wszystkim potrzebą ochrony społeczeństwa, dopiero w dalszym tle oddziaływania na samego skazanego²¹. Problem postawiony do rozwiązania polskiemu Trybunałowi Konstytucyjnemu rozwiązano zatem we Francji w ten sposób, że konstytucyjna wartość zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa zyskała prymat nad gwarancją wolności jednostki.

---

¹⁹ W doktrynie francuskiej problematyka wykonawcza, odmiennie niż w ustawodawstwie polskim, jest uregulowana w kodeksie procedury karnej (*Code de Procedure Penale*).

²⁰ Sposób unormowania całości problematyki osób stwarzających szczególne zagrożenie jest w ustawodawstwie francuskim bardziej jednolity. W ustawodawstwie polskim bowiem uwidacznia się pewne ich rozproszenie pomiędzy prawo karne materialne (por. art. 95a kk) a procesowe (por. ustawa z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób).

²¹ Do pewnego stopnia przypomina on znany kodeksowi karnemu z 1969 r. ośrodek przystosowania społecznego. Por. art. 64-65 dkk; także: J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny, Komentarz*, t. I, Warszawa 1987, s. 265-270.

Z kolei nadzór dla bezpieczeństwa jest alternatywnym środkiem wolnościowym. Obejmuje on elementy trzech instytucji prawa materialnego, tj. umieszczenia pod nadzorem elektronicznym, nałożenia obowiązków, jak w okresie próby przy zawieszeniu wykonania kary, a także nałożenia obowiązków, jak przy obserwacji społeczno-sądowej.

Jak zatem widać, wachlarz obowiązków nakładanych na osobę stwarzającą zagrożenie jest bardzo szeroki²². Stanowi to niewątpliwą zaletę nadzoru dla bezpieczeństwa. Najważniejszymi z nich są: poddanie się kontroli sędziego ds. wykonania kary oraz podjęcie leczenia.

Wynika z tego, że treść nadzoru dla bezpieczeństwa jest znacznie bogatsza w porównaniu z nadzorem prewencyjnym, wprowadzonym przez ustawę polską, który jest pod tym względem środkiem „pustym”. Polega on bowiem tylko na prowadzeniu czynności operacyjno-rozpoznawczych przez policję (por. art. 23 ustawy z 22 listopada 2013 r.). W porównaniu z tym, w konstrukcji francuskiej zwraca zwłaszcza uwagę poddanie nadzorowanego monitoringowi elektronicznemu, a także obowiązkowi leczenia. Ich brak w nadzorze prewencyjnym przerzuca jego wykonywanie w całości na policję, zwalniając tym samym nadzorowanego od starań w zakresie auto-poprawy, np. w drodze odpowiedniej terapii prowadzonej w warunkach wolnościowych.

Można zatem ocenić, że polskie unormowania nadają nadzorowi prewencyjnemu cech ekstensywności. Ponadto jego konstrukcja nie pozwala na przekazywanie przestępcy z warunków izolacji do warunków wolnościowych, a więc na postępowanie bardziej elastyczne niż wybór albo albo. Sąd ma bowiem w tym zakresie tylko alternatywę rozłączną. Albo zastosować nadzór prewencyjny, jeśli prawdopodobieństwo popełnienia przez osobę stwarzającą zagrożenie przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat jest wysokie (por. art. 14 ust. 2 ustawy), albo też umieścić w Krajowym Ośrodku, jeśli jest ono bardzo wysokie.

W praktyce rozróżnienie, kiedy jest wysokie, a kiedy zaś bardzo wysokie, będzie bardzo trudne, o ile w ogóle możliwe. Może to prowadzić do sporej dowolności w ocenach, tym bardziej, że dotyczyć one będą „prawdopodobieństwa, które z natury swojej jest czymś trudno wymiernym, nieokreślonym”. Użycie słowa „prawdopodobieństwo” jest

---

²² Wachlarz tych obowiązków jest bardzo szeroki. Zainteresowanych odsyłam do mojej pracy pt. *Środki penalne we Francji i w Polsce. Doktryna. Legislacja. Praktyka*, Warszawa 2012, w której szczegółowo je omawiam.

tu więc wyjątkowo nieszczęśliwe. Powstaje ponadto pytanie, jak to się ma do gwarancji procesowych dla uczestnika postępowania, którym jest skazany, zwłaszcza że postępowanie wobec niego ma toczyć się nie według przepisów kodeksu postępowania karnego, a cywilnego (art. 2 pkt 3 ustawy). I to, pomimo, że oba środki wprowadzone ustawą z 22 listopada 2013 r. mają pewne cechy kary.

Ustawodawstwo francuskie jest tu więc zdecydowanie bardziej konsekwentne. Umieszcza bowiem całokształt problematyki osób skazanych, stwarzających pomimo wykonania kary pozbawienia wolności szczególne zagrożenie w dziedzinie prawa karnego. Pewnym minusem francuskich rozwiązań w zakresie nadzoru dla bezpieczeństwa jest natomiast to, że wskutek rozbudowania jego konstrukcji, sama instytucja, choć bardzo oryginalna, ma charakter dość niejasny. Zawiera bowiem pewne elementy kary. Pomimo to, przez doktrynę i ustawodawstwo francuskie traktowany on jest dość konsekwentnie jako środek bezpieczeństwa²³. „Ogromną jednak zaletę tego środka stanowi to, że pozwala on na prowadzenie terapii wobec osoby stwarzającej zagrożenie w warunkach wolnościowych, zachowując analogiczne funkcje jak środek izolacyjny w postaci zatrzymania dla bezpieczeństwa”.

Określenie materialnych przesłanek stosowania obu tych środków we francuskiej doktrynie prawa karnego wzbudziło burzliwe dyskusje. „Spierano się zwłaszcza nad tym, jak zminimalizować stopień naruszenia wolności indywidualnej skazanego, a więc praw człowieka (*liberte individuelle*) w przypadku zatrzymania dla bezpieczeństwa”. W ostatecznej postaci przesłanki stosowania tego środka ujęto w art. 706–53–13 CPP. Warto go przytoczyć w całości, bowiem jest to jeden z najbardziej kontrowersyjnych przepisów w ustawodawstwie francuskim. Jego wprowadzenie J. Pradel nazwał podwójną w nim rewolucją, M. Herzog Evas – uśmierceniem podstawowych zasad prawa karnego, zaś J. P. Cere próbą dla Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁴.

Tak więc art. 706–53–13 CPP akapit 1 stanowi, co następuje:

„tytułem wyjątku, osoby, których on dotyczy, a które wykazują szczególne niebezpieczeństwo, charakteryzujące się bardzo wysokim

²³ Por. np. P. Kolb, L. Leturmy, *Droit penal general*, Paris 2009, s. 183.

²⁴ J. P. Cere, *La retention de surete a l'epreuve de la Convention europeene des droits de l'homme*, „Actualite Juridique Penal”, nr 4/2008; także: M. Herzog Evans, *La loi n° 2008-174 du 25 fevrier 2008 ou la mise a mort des „principes cardinaux” de notre droit*, „Actualite Juridique Penal”, nr 4/2008; J. Pradel, *Une double resolution en droit penal francais avec la loi du 25 fevrier 2008 sur les criminels dangereux*, Dalloz 2008.

prawdopodobieństwem recydywy, dlatego że cierpią na ciężkie zaburzenia osobowości, w wyniku ponownego zbadania ich sytuacji na końcu wykonywania kary, mogą być objęte zatrzymaniem dla bezpieczeństwa na warunkach określonych w tym rozdziale, pod warunkiem, że były skazane na karę pozbawienia wolności równą lub wyższą od 15 lat za zbrodnie popełnione na ofierze nieletniej, zabójstwa, tortur lub aktów barbarzyństwa, gwałtu, porwania lub nielegalnego uwięzienia”.

Z kolei akapit 2 stanowi:

„tak samo za zbrodnie popełnione na osobie dorosłej, kwalifikowanego zabójstwa, ciężkich tortur lub aktów barbarzyństwa, gwałtu, porwania lub nielegalnego uwięzienia albo (...) też jeżeli dopuścili się w warunkach recydywy zabójstwa, tortur lub aktów barbarzyństwa, gwałtu, wprowadzenia lub nielegalnego uwięzienia”.

Z treści przywołanego artykułu wynika zatem, że materialnymi przesłankami stosowania tego środka są zaburzenia osobowości (psychiczne) oraz stan recydywy. Z uwagi na wspomniany wyżej respekt dla praw człowieka, stosowanie tego środka ograniczono poprzez sformułowanie ścieśniającej przesłanki szczególnie poważnych przestępstw, enumeratywnie wskazanych przez ustawę, jak również skazania na karę 15 lat pozbawienia wolności. W przypadku przestępstw popełnianych wobec osób dorosłych, pierwszą z tych przesłanek sformułowano jeszcze bardziej restrykcyjnie, tak więc zakres stosowania akapitu drugiego analizowanego przepisu jest węższy. Chodzi o określenie *actes de barbarie aggravés* (najpoważniejsze akty barbarzyństwa), oznaczające konieczność wystąpienia szczególnie poważnych okoliczności obciążających. Jako takie należałoby wskazać współdziałanie z innymi, użycie broni lub przemocy, wielość ofiar, popełnienie zbrodni w zbiegu z inną zbrodnią itp.

Kolejnym problemem związanym ze stosowaniem analizowanych środków stało się także wskazanie kryteriów niebezpieczności osoby (*dangerosité de la personne*) oraz ciężkiego zaburzenia osobowości (*existence d'un trouble grave de la personnalité*). W ostatecznej redakcji analizowanego przepisu przyjęto, że jest to: ciężkie zaburzenie psychiczne, które pociąga wysokie ryzyko recydywy. Dla wzmocnienia procesowych gwarancji praw skazanego, zdecydowano, że musi być ono stwierdzone przez biegłych psychiatrów, a następnie przez interdyscyplinarną komisję specjalistów.

Jak zatem widać, materialne przesłanki stosowania zatrzymania dla bezpieczeństwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności, z uwagi na ich

kontrowersyjność, zostały określone znacznie ostrożniej od, stanowiących ich odpowiednik, przesłanek z art. 1 ust. 1 i 2 oraz art. 14 ust. 3 ustawy z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

Zgodnie z jego treścią, w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym można umieścić osoby, które spełniają łącznie następujące przesłanki:

1) odbywają prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym,

2) w trakcie postępowania wykonawczego występowały u nich zaburzenia psychiczne w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych,

3) stwierdzone u nich zaburzenia psychiczne mają taki charakter lub takie nasilenie, że zachodzi bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Raz jeszcze podkreślić należy, że wskazane przesłanki analizuje sąd w trybie postępowania cywilnego²⁵.

Poza różnicą w trybach postępowania w przedmiocie oceny przesłanek, inna ważna różnica pomiędzy porównywanymi ich katalogami polega na tym, że ustawodawstwo francuskie uniknęło pułapki, w którą wpadli polscy redaktorzy w pkt. 2 (art. 1 pkt 2 ustawy z 22 listopada 2013 r.). Używa ono bowiem sformułowania „ponowne badanie sytuacji osób na końcu wykonywania kary”, podczas gdy polska redakcja posługuje się określeniem „w trakcie postępowania wykonawczego występowały zaburzenia psychiczne”.

Jeśli takie zaburzenia występowały, to skazany mógł oczekiwać, że zostaną one usunięte albo co najmniej zminimalizowane. Był on bowiem albo powinien być objęty terapeutycznym systemem wykonywania kary pozbawienia wolności. Tak więc z redakcji tego przepisu jasno wynika, że system ten okazał się nieskuteczny, co rodzi pytanie, po co w ogóle go

---

²⁵ Por. art. 2. 3. ustawy: „ w postępowaniu sądowym stosuje się odpowiednio przepisy ustawy z 17 listopada 1964 r. – *Kodeks postępowania cywilnego* (Dz. U. nr 43, poz. 296, z późn. zm.) o postępowaniu nieprocesowym ze zmianami wynikającymi z niniejszej ustawy, z tym że do środków odwoławczych wnoszonych przez osobę, której dotyczy postępowanie uregulowane w niniejszej ustawie, nie ma zastosowania art. 368 ustawy z 17 listopada 1964 r. – *Kodeks postępowania cywilnego*”.

stosowano? Pytanie takie zresztą postawiono w swoim czasie we Francji w związku ze wspomnianą już sprawą pedofila Evrarda.

Francuskie unormowanie unika także alternatywy łącznej we wskazaniu, jaka kara pozbawienia wolności stanowi przesłankę stosowania zatrzymania dla bezpieczeństwa. Mówi tylko o wymiarze tej kary (równy lub wyższy od 15 lat, a więc tylko za zbrodnie). Jest więc zdecydowanie bardziej precyzyjne, bądź – jak kto woli – przemyślane. Mocno też ścieśnia możliwość stosowania omawianego środka, podkreślając poza tym, że jest ona czymś wyjątkowym, a nie regułą jak w ustawie polskiej.

Polskie określenie tej kary jest w porównaniu z tym trudne do zaakceptowania. Wskazywany wyżej przepis stanowi bowiem, że chodzi tu o tzw. zwykłą karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności (art. 1 pkt 1 ustawy; alternatywa łączna, której elementem jest również koniunkcja, spójnik „lub” jest więc źle użyty). Dopiero kolejny przepis doprecyzowuje, że chodzi tu o karę z górną granicą ustawowego zagrożenia co najmniej 10 lat (por. art. 14 ust. 2 i 3 ustawy). Kara taka może być jednak karą za występki, powstaje więc pytanie, czy przesłanka ta nie dotyczy przestępstw zbyt błahych. Takich błędów w redakcji francuskiej nie ma. Analogiczne przepisy francuskie dotyczą tylko szczególnie ciężkich zbrodni.

Według unormowań francuskich, przestępca w ramach zatrzymania dla bezpieczeństwa umieszczany ma być w specjalnych szpitalach więziennych (*prison hospital*). Formalne przesłanki umieszczenia są następujące: uzyskanie ekspertyzy medycznej wskazującej na taką potrzebę, ponadto wniosek lub pozytywna opinia komisji interdyscyplinarnej przy zakładzie karnym. Rzeczowo właściwym do podjęcia takiej decyzji jest regionalny sąd ds. utrzymania bezpieczeństwa (*juridiction regionale de la retention de sureté*) w randze sądu apelacyjnego w Polsce. Pomimo dużej restrykcyjności tych przesłanek (nie wystarczą np. opinie biegłych, musi je potwierdzić interdyscyplinarna komisja), w doktrynie francuskiej, są one oceniane jako kontrowersyjne²⁶. Jeszcze bardziej kontrowersyjne musi więc być określenie podobnych przesłanek przez ustawodawcę polskiego. Wystarcza mu bowiem opinia 2 biegłych lekarzy psychiatrów, uzupełniona w miarę potrzeby opiniami psychologa bądź seksuologa (art. 11). Jako sąd właściwy wyznaczył on sąd okręgowy w składzie trzech

---

²⁶ Por. opracowania wskazane w przypisie nr 20.

sędziów zawodowych, a więc stosunkowo niższy w hierarchii niż francuski (art. 2 ust. 1, art. 15 ust. 1). Jest to i tak spory postęp w porównaniu z unormowaniem art. 95a kk, w którym dopuszczono możliwość podjęcia decyzji o umieszczeniu w zakładzie zamkniętym przez sąd rejonowy, a więc początkującego sędziego²⁷.

Znacznie jednak ważniejsza różnica na niekorzyść ustawodawstwa polskiego dotyczy określenia okresu, na jaki można umieścić osoby stwarzające zagrożenie w ośrodkach zamkniętych. Warto ją wyeksponować, bowiem może mieć ona znaczenie dla rozstrzygnięcia problemu konstytucyjności ustawy polskiej.

Jako zasadę francuski *Code de Procedure Penale* przyjmuje więc, że zatrzymanie dla bezpieczeństwa musi być limitowane w czasie. Można je zatem orzec tylko na okres 1 roku (art. 706–53–19 CPP)²⁸, podczas gdy art. 14 ust. 4 ustawy polskiej stanowi, że nadzór prewencyjny i umieszczenie w ośrodku orzeka się bez określenia terminu, co jest bardzo daleko idącym zamachem na wolność indywidualną.

Warto przywołać ocenę F. Desportesa oraz F. Le Guheheca, zdaniem których, stosunkowo krótki okres przyjęto z uwagi na konieczność maksymalnego ograniczenia, związanych ze stosowaniem tych środków do tego rodzaju zamachów²⁹. Jeśli jednak jest to konieczne, stosowanie tego środka można przedłużać. Tak samo, jeśli „stan niebezpieczności” (*etat de dangerosité*) zmniejszy się, można orzec o zakończeniu jego stosowania przed upływem 1 roku. Tak więc, chociaż zatrzymanie dla bezpieczeństwa osoby stwarzającej szczególne zagrożenie społeczne może być stosowane aż do jej śmierci, to jednak okres ten rozbity został na ciąg okresów 1 rocznych, po zakończeniu których decyzja o stosowaniu kolejnych musi być podejmowana od nowa. Różnica takiej logiki w porównaniu z logiką unormowania polskiego jest zasadnicza.

Pogłębia ją jeszcze i to, że sąd francuski może orzec o zakończeniu zatrzymania dla bezpieczeństwa już po upływie 3 miesięcy od daty, kiedy decyzja o jego zastosowaniu stała się prawomocna. Zgodnie z treścią art. 706–53–17 CPP, decyzję taką podejmuje regionalny sąd ds. zatrzymania dla bezpieczeństwa na wniosek skazanego albo też z urzędu. Bada on wtedy, czy nadal istnieją przesłanki, dla których środek ten orzeczono, czy też nastąpiły w nich jakieś zmiany. Możliwość podjęcia decyzji

---

²⁷ Określenie „sąd może” bez wskazania jaki sąd, tak więc każdy skazujący.

²⁸ W niektórych ustawodawstwach europejskich, np. niemieckim, okres ten określony został na 2 lata.

²⁹ F. Desportes, F. Le Guhehec, op.cit., s. 1118.

z urzędu stanowi dodatkową gwarancję respektowania praw skazanego, której brak w ustawie polskiej.

Innym jeszcze rozwiązaniem francuskim, na które trzeba koniecznie zwrócić uwagę, bowiem zabrakło jego odpowiednika w ustawie polskiej, jest to, że po zakończeniu tego środka, sąd może zdecydować o objęciu zwolnionego nadzorem dla bezpieczeństwa albo obserwacją społeczno-sądową (art. 706–53–19 CPP). Osoba zwalniana, zgodnie z rozwiązaniami polskimi, wychodzi natomiast w swoją „próżnię” (por. art. 32 ust. 1 ustawy z 22 listopada 2013 r.).

Przesłanką podjęcia takiej decyzji jest ryzyko recydywy. Zgodnie natomiast z ustawą polską, przy zwolnieniu z Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym nie ocenia się go, co może skutkować oportunistycznym sądem, który, jak to się w praktyce określa: „z daleko posuniętej ostrożności procesowej”, na wszelki wypadek zwalniać nie będzie.

Warto zwrócić uwagę i na to, że we francuskiej doktrynie prawa karnego nadzór dla bezpieczeństwa ocenia się jako środek mniej kontrowersyjny. Pomimo bowiem tego, iż pozbawia on skazanego pewnych praw, ograniczając jego wolność indywidualną, to jednak wolności tej definitywnie mu nie zabiera. Można go stosować w następujących sytuacjach (art. 706–53–19 CPP):

- 1) gdy zatrzymanie dla bezpieczeństwa nie może być przedłużone bądź orzeczono o jego zakończeniu albo alternatywnie do niego,
- 2) gdy osoba skazanego stwarza ryzyko popełnienia przestępstwa z grupy przestępstw stanowiących przesłankę orzeczenia zatrzymania dla bezpieczeństwa.

Nadzór dla bezpieczeństwa może być orzeczony na okres do 2 lat. Tak więc i w tym przypadku jego stosowanie, odmiennie niż w ustawie polskiej, jest limitowane w czasie. Takie rozwiązanie jest lepsze z uwagi chociażby na trudny problem jego konstytucyjności. Tym niemniej, analogicznie jak w przypadku zatrzymania dla bezpieczeństwa, można go przedłużać na kolejne okresy 2-letnie (art. 706–53–19 CPP). Decyduje o tym regionalny sąd ds. zatrzymania dla bezpieczeństwa. Decyzja w tym przedmiocie podlega zaskarżeniu.

Podsumowując, można ocenić, że skonstruowanie analizowanych wyżej tak drastycznych środków, jak zatrzymanie dla bezpieczeństwa oraz nadzór nad bezpieczeństwem, musi budzić niepokój o etyczny wymiar sposobu rozwiązania problemów polityki kryminalnej.

Wielki francuski filozof i penitencjarysta – M. Foucault zwraca uwagę na to, że ścierają się tu dwie fundamentalne racje. Z jednej strony, silnie odczuwane społeczne zagrożenie wywołane falą groźnych zjawisk przestępczych, z drugiej – racja wyrażona w dramatycznym pytaniu: czy kreując wizerunek kryminalisty najpierw jako podmiotu przestępczego, następnie indywiduum niebezpiecznego poprzez jego czyny, nie oddajemy społeczeństwu praw nad jego naturą, cechami konstytucyjnymi? Być może przedstawia się to, co jest straszliwe po to, by uzasadnić prawo do interwencji nad jednostką z racji tego, jaką ona jest. Przerażające jest, że społeczeństwo mogłoby wyjść z takiego punktu widzenia³⁰.

Dylematy takie, w pospiesznych pracach nad ustawą z 22 listopada 2013 r. jak widać w Polsce nie pojawiły się, pomimo że zagrożenie przestępczością seksualną i gwałtowną jest wyraźnie mniejsze niż we Francji. Nad fundamentalnymi zasadami prawa karnego przeważał populizm polityków i manipulowanie prawem dla doraźnych celów politycznych.

Warto więc na koniec wskazać na konieczność poprawek do polskiej ustawy, jeśli założyć, że jej pospieszne uchwalenie było rzeczywiście konieczne. Nie jest to wcale takie pewne. W Polsce bowiem, jak wskazywano już w początkach roku 2015, w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym umieszczonych było zaledwie 9 osób. Dla porównania we Francji – od roku 2008 w Centrum Socio – Medyczo–Sądowym w Fresnes umieszczono zaledwie 4 osoby. Podkreślić należy, że jest to efektem ogromnej fali krytyki *retention du sureté* przez środowiska naukowe, a także ocenzurowania środka przez Radę Konstytucyjną, która uznała, że jego stosowanie narusza zasadę nieretroaktywności. Jak się ocenia, pierwsze miarodajne rezultaty stosowania tego środka będzie można w tej sytuacji podać dopiero w roku 2023³¹.

Tym niemniej, według sondażu dla dziennika „Le Figaro” w roku 2008, a więc roku wejścia w życie ustawy francuskiej, przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie 977 osób, 4 na 5 Francuzów było zwolennikami tego środka, oceniając, że może on zmniejszyć wskaźniki recydywy. Jednocześnie ok. 40% ankietowanych stwierdziło, że zatrzymanie dla

---

³⁰ M. Foucault, *Dits et écrits 1954-1988*, vol. IV. 1980-1988, Edition sous la Direction de Daniel Defert et Francois Ewald, Gallimard, Paris, bez daty wydania, s. 133.

³¹ S. Mouillard, *Sept ans après l'affaire enis, qu'est devenue la «réention de sûreté»?* „Liberation – Societe”, 25 février 2014.

bezpieczeństwa jest zamachem na wolności indywidualne skazanego. Odbył on już bowiem wymierzoną mu karę pozbawienia wolności³².

Powyższe porównanie pokazuje, że w podobnym kierunku może także ewoluować rozwój praktyki stosowania ustawy z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób w Polsce. Szkoda więc, że twórcy polskiej ustawy nie zapoznali się w trakcie prac legislacyjnych z pierwszymi doświadczeniami innych krajów w normowaniu tego rodzaju środków zabezpieczających.

W związku z powyższymi uwagami warto zgłosić następujące propozycje i postulaty końcowe:

1. Należałoby ponownie przeanalizować, czy o umieszczeniu skazanego w zakładzie zamkniętym po odbyciu przez niego kary oraz nadzorze prewencyjnym sprawowanym przez policję, a więc o środkach mającym pewne cechy kary, sąd powinien decydować w oparciu o przepisy *Kodeksu postępowania cywilnego*.

2. Należy zminimalizować stopień naruszenia wolności indywidualnej osoby stwarzającej zagrożenie w przypadku stosowania obu tych środków, zwłaszcza jednak umieszczenia jej w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Można to osiągnąć poprzez uchYLENIE art. 14 ust. 4 stanowiącego, że oba środki orzeka się bez określenia terminu. Z obecnej redakcji powołanego przepisu nie wiadomo nawet, co to jest za termin. Można domyślać się, że chodzi o okres wykonywania środków. To jednak nie to samo.

Uchylony zapis należałoby zastąpić zapisem wskazującym możliwie krótki okres stosowania obu środków z możliwością jego przedłużania (np. do 1 roku). Skoro jest on wystarczającym w ustawodawstwie francuskim, któremu znane jest pojęcie aktów barbarzyństwa, to dlaczego nie limitować długości stosowania wskazywanych środków w ustawodawstwie polskim, w którym tego rodzaju pojęć brak. Wyraźne limitowanie okresu ich stosowania mogłoby w jakimś stopniu rozwiązać, bądź chociażby zmniejszyć, problem konstytucyjności polskiej ustawy.

3. W takim kontekście należałoby rozważyć, czy nie poprawić treści art. 1 pkt 1 poprzez dopisanie, że chodzi o karę pozbawienia wolności orzeczoną za zbrodnie. Czy jednak za każdą, czy też tylko za najcięższe. W obecnej redakcji przepis ten pozwala na stosowanie ustawy

---

³² S. Mouillard, op. cit., s. 7.

do przypadków zbyt błahych w stosunku do wielkiej mocy proponowanych środków, zwłaszcza zaś do umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym, które oznacza faktyczną jego izolację o cechach kary. Może to mieć znaczenie dla oceny zgodności ustawy z Konstytucją RP.

4. Należałoby wprowadzić możliwość stosowania nadzoru prewencyjnego po zwolnieniu z tego Ośrodka.

5. Należałoby także rozważyć możliwość stosowania w jego trakcie monitoringu elektronicznego oraz leczenia osoby stwarzającej zagrożenie. Ponieważ jedno i drugie nie należy do kompetencji i zadań policji, należy wskazać w ustawie służby oraz instytucje, które współdziałałyby z policją przy wykonywaniu nadzoru. Sama prewencja oraz czynności operacyjno-rozpoznawcze policji na pewno nie są i nie mogą być wystarczające (por. art. 23 ust. 1).

6. Przy takim rozbudowaniu elementów nadzoru, należałoby zrezygnować z posługiwania się ocennymi, mocno nieostrymi, a więc trudnymi do rozróżniania kryteriami *wysokie i bardzo prawdopodobieństwo* popełnienia czynu zabronionego (por. art. 14 ust. 2 i 3 ustawy).

Może lepiej byłoby zastąpić te określenia, jak również określenie *prawdopodobieństwo*, określeniem *szczególnie poważne zaburzenie psychiczne, które pociągają wysokie ryzyko popełnienia czynu zabronionego*.

Kończąc, należy ocenić, że omawiana w artykule ustawa wymaga bardzo wielu poprawek, a przede wszystkim ulokowania jej w sferze prawa karnego. Źle stało się więc, że tak pośpiesznie ją uchwalono, obchodząc ten oczywisty fakt. Najlepiej zatem byłoby ją uchylić. Jeśli tak się nie stanie, co jest najbardziej prawdopodobne, dokonanie poprawek wskazanych wyżej jest i konieczne i bardzo pilne.

Bibliografia

- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny, Komentarz*, t. I, Warszawa 1987.
- Bouloc B., Matsopoulou H., *Droit Penal general et procedure penale*, Paris 2009.
- Cere J. P., *La retention de sureté a l'épreuve de la Convention europeene des droits de l'homme*, "Actualite Juridique Penal", nr 4/2008 droit.
- Desport F., Le Gunehec F., *Droit Penal General*, Paris 2009.
- Foucault M., Dits et écrits 1954-1988, vol. IV. 1980-1988, Edition sous la Direction de Daniel Defert et Francois Ewald, Gallimard, Paris, bez daty wydania.
- Herzog Evans M., La loi n° 2008-174 du 25 fevrier 2008 ou la mise a mort des „principes cardinaux” de notre.
- Kolb P., Leturmy L., *Droit penal general*, Paris 2009.
- Lasok D., *Zarys prawa Unii Europejskiej*, Toruń 1995.
- Mouillard S., *Sept ans après l'affaire enis, qu'est devenue la «rétention de sûreté»? „Libération – Societe”*, 25 février 2014.
- Pradel J., *Une double resolution en droit penal francais avec la loi du 25 fevrier 2008 sur les criminels dangereux*, Dalloz 2008.
- Stepniak P., *Środowisko otwarte jako alternatywa dla więzienia. Z doświadczeń francuskich*, Poznań 1997.
- Stepniak P., *Środki penalne we Francji i w Polsce. Doktryna. Legislacja. Praktyka*, Warszawa 2012.

Akty prawne:

Code de l'entrée et du sejour des etrangers et du droit d'asile.

Code de la sante publique.

Loi n° 2008-1784 du 25 fevrier 2008 relative à la retention de sûreté et a la declaration d'irresponsabilité penale pour cause de trouble mental. Journal Officiel de la Republique Francaise du 26 fevrier 2008.

Ustawa z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, Dz. U. z 2014 r., poz. 24.

Strony internetowe:

Criminalité et delinquance constatées en France. Annee 2008-2013. Direction Centrale de la Police Judiciaire.

Statystyka Ministerstwa Sprawiedliwości; adres internetowy strony: <http://bip.ms.gov.pl/>; dostęp 5 lutego 2015 r.

Statystyka Komendy Głównej Policji. Przepięstwa stwierdzone, podejrzeni, wykrywalność. Strona internetowa: <http://www.policja.pl/portal/pol/3/1/>; dostęp 12 kwietnia 2014 r.

Statystyki Europolu. Adres strony internetowej: www.UniaEuropejska.net.pl; dostęp 7 stycznia 2014 r.

